

deze universiteit in eigen huis heeft. Vree woonde niet alleen zo ongeveer bij ons in, hij stuurde ook zijn studenten op de collectie van het Documentatiecentrum af en wist met zijn eigen speurwerk de collectie van het Centrum in verband te plaatsen met archiefcollecties in binnen- en buitenland.

Maar de beoefenaars van de kerkgeschiedenis en iedere in de negentiende eeuw werkzame onderzoeker hebben het ook geweten. Wie de Kuyper-studie grondig aanpakt, ploegt daarmee het landschap van de negentiende eeuw om; dat is zowel met dit onderwerp als met Vree's aanpak daarvan gegeven.

Hoe ziet de protestantse negentiende eeuw er bij deze kerkhistoricus uit? Hij heeft zich niet veel om de begrenzing ervan aan het begin of het eind bekommerd, maar vooral om haar karakter. De sleutel daartoe is, zoals gezegd, het jaar 1848. Tot dat keerpunt draait die eeuw bij Vree om drie opwekkingsbewegingen: achtereenvolgens het Reveil, de Afscheiding en de Groninger richting. Nieuw is hier dat hij de drie bewegingen samennam als reactie op het rationalisme van de voorgaande periode, en niet tegenover elkaar stelde in zijn behandeling.¹¹ Richtinggevend waren wat dit betreft zijn publicaties over zijn onderzoek naar de overeenkomst en samenhang tussen Afscheiding en Groninger richting uit 1990 en 1991.¹² De veelal confessioneel of kerkelijk bepaalde tegenstellingen waren hier in het kerkhistorisch onderzoek verdwenen. Hetzelfde valt op te merken over zijn studie naar Reveil en neocalvinisme uit 1993.¹³ Ook hier stond niet het onderscheidende, maar de samenhang centraal. Niet dat Vree de spanningen miskende tussen de verschillende richtingen, maar hij heeft weerwerk geboden tegen de verleiding van kerkelijke richtingen om hun oorsprong en opkomst te isoleren van hun historische context. Hij heeft juist beklemtoond dat het protestantisme tot omstreeks 1860 sterker gekenmerkt werd door nuanceverschillen dan door gescheiden richtingen. Hij slaagde in deze perspectiefwisseling door de kerkelijke en theologische stromingen niet vanuit een of andere kerkelijke invalshoek te bezien, maar deze consequent te benaderen vanuit het nationale kader dat de negentiende eeuw zelf zo nadrukkelijk aanreikte.

Die nationale invalshoek komt sterk tot uiting in het belang dat hij toekent aan het jaar 1848. Dit is het jaar van de herziene grondwet en het is Vree's verdienste dat hij de betekenis daarvan niet traditioneel heeft beperkt tot de staat en het politieke leven, maar dat hij de kerk en het kerkelijk leven daar volop in betrok. Hoe vernieuwend dit is, moge blijken uit het feit dat kerk en godsdienst in het boek *De gemaskerde eeuw* uit 2002 van de als kenner van de negentiende eeuw geprezen letterkundige Marita Mathijssen vrijwel buiten beschouwing blijven.¹⁴ Wie niet volop de kerk en de theolo-

⁸ J. Vree, "Hoe ruim trekt gij uw kring?" Het mislukte samengaan van H. Pierson met A. Kuyper (1877-1894)', in: *Jaarboek voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800* 2 (Kampen 1994) 74-104.

⁹ Zie van J. Douma met name zijn proefschrift *Algemene genade. Uiteenzetting, vergelijking en beoordeling van de opvattingen van A. Kuyper, K. Schilder en Job. Calvijn over 'algemene genade'* (Goes 1976³); Peter Heslam, *Creating a Christian Worldview. Abraham Kuyper's Lectures on Calvinism* (Grand Rapids/Cambridge 1998).

¹⁰ Zoetermeer 1998.

¹¹ Vgl. J. Vree, 'Afscheid' en 'Groninger richting', in: George Harinck, Wim Berkelaar, Albert de Vos en Lodewijk Winkeler (red.), *Christelijke encyclopedie* (Kampen 2005) 28-30, 717-718.

¹² Zie noot 6.

¹³ J. Vree, "Het Réveil en 'het (neo-)Calvinisme' in hun onderlinge samenhang (1856-1896)", *Documentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis* na 1800 38 (juni 1993) 24-54.

¹⁴ Vgl. juist in verband met Kuyper ook de recensie in het *Nederlands Dagblad* van 28 januari 2005 van Marita Mathijssen, *Nederlandse literatuur in de roman-tiek 1820-1880* (Nijmegen